

(Շար.)

Վասն զի երբոր աղջկան մը մատուցըր
դաշնակի վրայ եւ ոտները Գաղիայի գորգոց
վրայ կը թոշտին եւ լեզուն ասանց ուղեղին
եւ զգացմանց առաջնորդութեանն օգոյ մէջ
լեզուն լեզու կը յածի, մենք ան ատեն ինք-
զինքնին եւ դարերնին, զաւակնին եւ ապագայ
թոռներնին բարեբախտ եւ երջանիկ կը համա-
րինք, եւ այս ուրախութեան արբեցութեամբ
երբեմն աշուրներնուս արցունք կուգայ: Չենք
նշմարեր եւ չենք ալ փոյթ ընել որ վաճա-
ռելու համար կապիկ եւ պապկայ կրթողներն
ալ իրենց անասնեկաց նոյն բաներն ընել
կուտան, եւ կամ անոնց ու մեր զանկներուն
եւ կամ անոնց կրթողներուն եւ մեր պատի-
րակացը մէջ տարբերութիւն չկայ: Ի՞նչ է
դաստիարակութիւնը. շիտակը եւ ասոր պա-
տախտանը Հայոս մը կնոջ բերնէն լսելու կը
ցանկանա. ուստի քիչ մը երկայնամտութիւն
ընենք նէ, անիկա սոցն այս վէպին մէջ Հայոս
կնոջ բերնէն պաշտօնութեամբ կը լսենք:

Ինչ եւ թցէ, մարդուս Փարիզի մէջ դաստի-
արակութիւնն բառին բովանդակ նշանակու-
թեան տեսականովն ու գործնականովը պըճ-
նեալ Հայոս մը կնոջ պատանիքը, գոնէ ինծի
համար հրաշից հրաշք, եւ Կորկորիկոսի հետա-
մուտ եղած թաղաւորութենէն այնչափ սիրելի
եւ տենչալի է, որչափ որ ցանկութիւնները
չափաւորող զաւակներ հասցնելու մայր մը՝
որդւոց մարդկան ատենը անափառութեան
մոլեղնութեամբ ցորենի ոտնակոխ արտերուն
երեսը թափել տուող բռնաւորէ մը:

Հայ մայրիկ, հայ օրի՛՛րդ, որ մայր ըլլալու
երջանիկ ու միանգամայն տխուր բախտին
վիճակեալ եւ քնութեամբ, թէ որ պէնասի-
րութեան, անմեղքութեան եւ անպարծու-
թեան ձեռքէն կրնաք քանի մը վայրկեան
խլել նէ՛ ուշադրութիւննիդ ինծի մատուցէ՛ք:
Եւ ալ իմ զգացմանց բերկրութեան արեւոցու-
թեամբ այս ցանկալի եւ հրեշտակային կնոջ
բովանդակ պատմութիւնն ընեմ ձեզի: Հայ

բանասիրաց մէջ եւ ալ, ինչպէս ուրիշ ան-
գամ ըսած եմ, գրիչ մը եւ ձրի շնորհուած
տեղ մը ունիմ, եւ այն գրիչը մինչեւ մատնե-
րուս կարկամիլը ձեզի ուխտած եւ ձեզի նուի-
րած եմ:

Դաստիարակութենէ զուրկ եւ բոտ այնմ
կարծրասիրտ եւ անզգայ միացած մարդոց ե-
րեսնէն ձեր սեռին եղած յաւիտենական թըշ-
նամտնքները, գրկանքն ու ամբաստանութիւն-
ները գիտնալով, մէկ կողմէն ալ՝ երբեմն մեր
սեռին վրայ գտնուած ցանկալի ձրից եւ աղ-
նուական զգացմանց միակ աղբիւրը՝ ձեր հը-
րապուրիչ աշուրները, ձեր թուիլի եւ չմփօ-
զանս ձեռուները, ձեր յրթանց կենարար
շունչը, ու ձեր արտին արտաշնչած հրեշտա-
կային սէրը ճանաչելովս, ինքզինքնիդ ձեր
եւ մեր բարօրութեանն համար մարդոց բըռ-
նակալութենէն զերծուցանելու, եւ անոնց
վրայ ձեր սիրոյն զօրութեամբը տիրելով՝ թէ՛
անոնք եւ թէ՛ ազիլի զտակնիդ յօրինելու եւ
մարդկութեան արամադրելու նպատարար
բաներ գրելու պիտի յոյնիմ:

Արդարեւ, մարդուս վրայ գտնուած զգայա-
կան մար զգացմունքէն վեր եւ զգացմունքն
իմացականութենէն վեր բռնող որ եւ իցէ մար-
դիկ մեր վէպը բազմաձիւն անկարելի պատկեր
համարելով իրենց սկիպտութեամբ վրանիս
կրնան խնդալ, Բայց իրենց անյազ եւ ապաշը-
նորէ կրից սաստկութեան տիղմերուն մէջ ան-
ասնաբար թաւալելուս տեղը, բազմաձիւն
բերկրարար եւ սփոփիլ՝ երազներ տեսնանիս
աւելի քաղցը չէ՞ մի: Գոնէ մեր մարդկային
մեծ վայելչութիւնն արբանից հաւատարմութե-
նէն կը բարձրացունենք, եւ արարչին պատ-
կերը ոտից կոխան ընելու տեղը՝ սիրոյ տա-
ճարին մէջ կը կանգնեցունենք:

Անգամ մը 1851ին եւ 1855ին ատեն եղաւ
որ հայագիր բարեկամներս ժամանակաւոր
կերպով հետեւ ցացած ըլլալովնին, երբեմն ա-
ռանձին պտրտելու կ'ելլայի Այս երկու անդամի
առանձնութեան ատենս ալ մէյմէկ անակնկալ
դիպուած ճամբուս վրայ իս գիմաւորելով սփո-
փեցին եւ հեաքերնին ու յիշատակնին մատենա-
դարանիս մէջ ձգելով հետացան: Ասոնց մէկը
Արիստիդէսի յառաջաբանութեանը մէջ դրած

եմ. միւսն ալ, որ այս վէպին նիւթն է, հարկաւորաբար հոս կը գրեմ :

Այս առանձնութեանս ժամանակաց մէջ մասը 1855ին Փարիզի մէջ բացուած ճարտարութեան եւ գեղարուեստից համախարակեան հանդիսաւորութեան օրերուն պատահելով՝ չարաթը քանի մը անգամ հանդիսարանը պտտելու կ'երթային : Օր մըն ալ մեքենայից կողմը գնացեր, եղմամուղ ջրհանի մը գործողութիւնը նկատելու կեցած տեղս, բաղմութեան մէջ երկու հոգի նշմարեցի, որ գրեթէ բոնի աչուընեքս եւ ուշադրութիւնս մեքենային վերայէն քեցելով իրենց վրայ կը սեւեւիէին :

Ասոնց մէկն երեսուէր տարեկանի չափ տոյգ, կորովի, եւ այլ մարդ մը ո՛րչափ գեղեցիկ կրնայ ըլլալ նէ, այնչափ գեղեցիկ երիտասարդ մըն էր : Հասակին բարձրութեան չափն այն պատշաճութեան, եւ այն համեմատութեան մէջ էր որ կարճահասակութեան եւ երկայնաբաժնութեան վրիպակէն ու սողը տանքէն միապէս խոսեցով, իր կրծոցն ու թիկանց գեղայօրէն դաժնուածոյն ու պատշաճութեանցը հետ կատարեալ ներդաշնակութիւն կ'ընծայէր աչաց եւ մարդկային պատկերի ընտիր օրինակաց մէկը կրնար համարուիլ :

Իր անձին առողջութեան, պահպանութիւնը մեծ խնամոց եւ հսկողութեանց ենթակայ եղած ըլլալուն, իր բոլոր զէմքին վրայ պատանեկան ցանկալի յատկութեանց մեծ մասն անայլալիկ պահած էր : Իր ծնտոն ու աշխից ձուարըը նշտուէն չբմանկող հոծ նրբահեր եւ թոյրաթուիս այտից փայլուն մազերն ակամայ բուսած եւ զովամակութեամբ երկնայնալով այն սահմանին մէջ դադարած էին որ գունաւոր մանրանկար պատկերի մը գեղեցկութիւնը յորդող երենեայ շրջանայի մը գործը կը տեսնար կոր, թաւամազ ու կցուած յօնից տակէն արտուանաց երկայն մազերը ճառագայթած եւ տարածուելով երկու աչքը կը պտտապաբէին, որոնց սպիտականցը վրայ նկարեալ շողջողուն եւ թխադրյա կանանչներն իր հայեցուածոցը համակրութիւն ազդող նուազութիւն մը առաւով՝ սէր միայն կը կերպարանէին լուսոյ լճացն եւ ըսեր :

Բովանդակ երեսաց եւ ձակտին մօրթը իր թարմութեանն աւելորեն պահելով, աշխից կարմրութիւնը թափանցիկ մօրթին տակէն դուրս կը ցատկէր կրակի նման վայրկեանէ վայրկեան հրահրելով : Իր կարմրալար չըթանքը վրայ երկշուտ փոխ մը, չկրնալով զինքը պարտկել, ամէն վայրկեան ընկնէ երեսն ի վեր կամայ ակամայ արձակուած տեղը իր գիմացն այրական պատկերին մէջ ամօթխած օրիորդի մը պատկառանք խառնուելով, իրեն իգական քնքշութիւն մը եւ իգական նկարագիր մը կը տպաւորէր :

Իսկ ընկերն արդէն տասնընորս տասնընից տարու մատաղական պատանի մը ըլլալով, բընութեան իրեն պարգեւած բոլոր նախամասնութիւնները իր դարնան պայծառութեան մէջ կը կրէր, եւ թէ որ գեղեցիկ ալ էր նէ՝ այն գեղեցկութիւնն արտափայլող սիրոց մէջն էր : Բոլոր ծնտից վրայ դեռ աղուազէս անգամ չգտնուելով, ջինջ եւ մաքուր գէմքէն վրայ այտից մեղմիկ բնորոքը ծնտիցն ու ընչաց սպիտակներուն մէջ մատնանաբար հեռուներն աւելի նուազելով՝ իրբեւ այր քիչ մը հիւանդութեան, տկարութեան եւ նուազութեան նշան ցոյց կուտար, բայց իրբեւ կին, թէ որ կին ըլլալը հնար էր նէ. քնքշութեան, փափկութեան եւ բարուց քաղցրութեան միւս անգամայն եւ անվթար առողջութեան ցոյցներ էին :

Նոյն աչուընեքուն մեծութիւնը, նոյն յօնից խտութիւնը, նոյն հերաց եւ արտուանանց սեւութիւնը, նոյն շրթանց հատուածը ունէր ինք ալ իր ընկերին նման : Բայց սառը աչուընները կանանչին տեղը բոլորովին սեւ էին. եւ զէմքի ձուարըը քիչ մ'աւելի որոշուած, եւ ունչքն իր փափկութեամբը հանդերձ քիչ մը արծառնոցն միտած, եւ հայեցուածքը յօնից տակէն քիչ մը աւելի ի խորուստ եւ միանգամայն աւելի կորովի դուրս խոյանալով, իր զրբեցն աղնուական վսեմութիւն մը եւ մերթընդ մերթ քիչ մ'ալ վսեմական խորխորութիւն աւելցունելով, անանկ կ'երեւար որ, պատկառանք եւ անկածութիւն ազդելու, հըրամայելու եւ խոնարհեցունելու համար ստեղծուած էր :

Բայց այս պատկանելի զրից մէջ ալ իր դիմացը վրայ անանկ հեղութիւն մը, անանկ կամանութիւն մը, անանկ անմեղութիւն մը եւ շրթանցը վրայ անանկ մշտական ժպիտ մը կը պահէր, որ բովանդակապէս առաքելութիւն եւ սիրոյ յայտնութիւն էր։ Մէջքին բարակութիւնը եւ հասակին զիգապատշաճ վայելչութիւնը՝ այրական խնամեալ հանդերձիցը պատշաճութեամբն իր զիւրաշարժ եւ թեթեւ ընթացից եւ զործունեայ եւ աշխոյժ քնաւորութեանը դուշակ էր։ Ընկերին քարձը եւ մտադրեայ փեղոյրին հակառակ, ինք բաւարարեալի կնիւնէ հրաւորած ցած եւ լայնազիր փեղոյր մը գրած էր՝ սեւ թաւշէ ժապաւնիով երկզպատա, որ իր ծոծրակը ծածկելով ակնածելի ճակատը միայն երեւան ձգած էր։

Միայն իր թաթերը՝ ընկերով նման թաթպաննեալ մէջ գտնուելովն հանդերձ, ընկերին երկայնամասն ձեռագը՝ տեղ կնոջ թաթերու պէս մանրորակ էին, եւ կը նշմարէին որ ինքը միշտ ընկերին թեւը յեցածէր, եւ երկուքն ալ անզաղար իրենց նկատած առարկաներին ձգելով մեղմով, զորովով, սիրով եւ անձկութեամբ իրարու կը նայէին, եւ այն աստիճան երկուքն ալ զիրոցը վրայ զորովախառն թաղածութիւն մը կը ծաւալէր։

Իրենց՝ այս աշխուկազմութեամբ, հանդերձից կրթի Խաթաբայի եւ նմանութեան եւ իրարմէ անբաժանութեամբ ցցուցած սրտակցութեանցն ու սիրոյն նայելով՝ եղբայր կը կարծուէին, թէ պէտեւ գծադրութիւններն շատ նմանութիւն չունէր, եւ կրտսերն ամենայն մասամբ երէցին յորիշուածոյն վրայ սրբազրեալ օրինակ մը կը թուէր։

Քովէս յանկարծ ամբողջին մէջէն դադրեցի շնորհալէմ երեսասարդ մը իր քովինն։ — «Արթիւր, ըսաւ, սա չքնաղ զոյգը ուշով նշկաւէ՞»։ «Շատոնց է որ կը նկատուի կոր», ըսաւ միւսը։ — «Ի՞նչ գեղեցկութիւն, ի՞նչ վայելչութիւն եւ ի՞նչ վսեմութիւն, ըսաւ ասորէնը, Անդրեայի ըլլալու եւ ասորնը»։ — «Ի՞նչ պատահաւ», հարցուց միւսը։ «Արտափայլեալ գեղեցկութիւններուն, մորթիքնուն նրբութեանը, երանդոց կենդանութեանը եւ առողջութիւններուն աւորողութեանը հա-

մար, ըսաւ ընկերը։ «Ատոնք ըրո՞րն ալ, ըսաւ միւսը՝ անշուշտ անգլուսաքսոնեանց սերնդեան անծխաբի յատկութիւններն են, բայց միտքդ կովկասի եւ ասիական գերմաններուն զարձուր մէջ մը եւ անկէ ետեւ ասոնց դարձիւր, նախ՝ իրենց արեւելեան նախնական արպիւն վրայ անգլուսաքսոնի խառնուրդ կրնա՞ս նշմարել»։ «Բոլոր ըսածներուդ իրաւունքն ակնեքեւ կը տեսնամ կոր հիմա», ըսաւ ընկերը։ — «Ձրտածնիս ալ կը նշմարե՞ս կոր»։ — «Ի՞նչ կայ որ, ըսաւ միւսն արտորոջ։ Ես ո՛չ քու աշացոյ ոչ մտացոյ խորագրութիւնն ունիմ»։ — «Կրտսերի ի՞նչի տեղ կը բռնես», ըսաւ Արթիւր։ — «Հրեշտակային պատմութիւն մը տեղ», ըսաւ միւսը։ — «Հրեշտակային՝ աղջկան մը տեղ բռնես նէ ի՞նչ կ'ըլլայ», ըսաւ ընկերը ժպտելով։ — «Կը վանամ թէ յանգրգնութիւն կ'ըլլայ, ըսաւ միւսը, վասնիւ ամենէն առաջ եւ յետոյ, ստիքներն ո՛ւր են»։ — «Ոտքն գլուխն այլոյսի ճիշդ պահուած համեմատութեան ու ներդասակութեանը մէջ կ'ուղէր որ բնութիւնն անոր սահմանափակ լանջացը վրայ երկու հատ ալիւրի տողարձ գնէր քեզ համոզելու համար, պատասխան տուաւ միւսը. բայց նայէ՛՛ կրկնդիւն շրջուն օձիքը՝ ծոծրակէն մինչեւ կրծոցը վարի դին ո՛րչափ ուռեցուցած է՝ համեմատութեանը չկորսնցնելով։ Անոր տակն անանկ մանրիկ ստիք չորս անգամ կը պարակին, առանց կադ. կած դուրս տալու»։ — «Բայց մազերը կըտրած եւ ընկերին նման տաք երկաթով զանգրած են» ըսաւ ընկերը։ — «Կտրուած մազերը մէջ ո՞րն ալ չե՞ն երկնսար, մանաւանդ կնկան գլխուն վրայ, ուր բնութիւնն արեւի բեղմնաւոր է ի նպաստ գեղեցկութեան զարգալ»։

Ընկերը քիչ մը մտախոհ կենալէն ետեւ, ընկերին միւս պատճառներուն չհամոզուածի պէս. — «Բայց ի՞նչու համար մազերը պիտի կտրէ եւ ի՞նչու համար պիտի ծպտի. երկու եղբայր ըլլալու ի՞նչ անհաւանականութիւն կայ»։ «Փախտական երկու տարիաւոր ըլլալուն ի՞նչ անհաւանականութիւն կայ», ըսաւ միւսը։ — «Փախտական երկու տարիաւոր, ըսաւ ընկերը եռանդեամբ եւ զայրացածի պէս ա՛հ, Արթիւր, ակնածե՛՛ առա-

քինութեան, եւ անմեղութեան խնայէ՝ Անա-
գորոյն է բրած կարծիքդ. Փարիզի մէջ փա-
խըստական երկու տարիս որ, հալածանաց եր-
կնդին՝ ներկային ու ապագային ձեռքէն բա-
րեքստութեան յափշտակելու դիտմամբ՝ իրա-
րու զուգու կ'անցնին եւ իրար սպառնելու կը
փութան, եւ զգայմունք եւ կենսից սպառնել
եռան՝ հոգին հալած կամիւք կը թողուն, եւ ա-
տենին ասանկ հանդարտութեա՛ր անգորոյն
թեամբ մեքենայ դնենելու չեն շտալլեր։»

Առթիւս, ծածուկ բան մը ըսելու պէս,
չթաւնքն՝ ընկերին չթաւնցը մօտեցունելով,
— Դու, ըսաւ, սերսկան բարեկալն, մարդը
ու կենդանին իրար շփոթելը է որ այս չքնաղ
ղոյգիւ համար խօսածներս՝ ինծի անխառնու-
թիւն եւ իրենց թշնամանք կը համարես կոր։
Ինծի համար սերոյն ու տարփանաց մէջ տար-
բերութիւն ըլլալու է, ինծի անանկ կուգայ
որ սերը կը խորի՛, տոփանքը կը զգայ, ա-
ռաջինը իմացականին կամ թէ ըսենք՝ հոգ-
ւոյն ներգործութիւնն է, իրկորողը զգա-
յութեանն է։ Այս վերջինը կ'աշխատեց հասա-
բակ է, միւսը մարդուն միայն սեփականն է,
նորոգ կամ թէ ըսենք խորհրդական սերոյն
ճարակը, խորհող կարողութեամբ պէս։ ան-
նիւթականն է, որով եւ անվախճան. անոր են-
թական գեղեցիկն ու բարկն է, եւ հոգին,
անոնցմէ անոյժակի յագուրդ չի փնտռելուն,
մշտնջենաբար կը տննայ՝ մշտնջենաբար հըր-
ճուելու համար։ Իր ենթական զայս ունեցած
խանդաղատութիւնն՝ անկէ ընդունած բերկ-
րութիւնն ըլլալուն, իր ենթական ապա-
կանութիւնը չուզեր, որ իր բերկրութիւնը
չընդհատուի։

Ասոր ապացոյց, Պատմոյնի օրէն մինչեւ
ցայսօր պատահեան սերոյ՝ վկայ ծանոց միայն
գտնուած ըլլաւ նէ, տակաւին անանկ ապա-
ցոյց մըն է, որ անասնական սիրոյն քով այս
սէրը. բանականութեան առջին անկարելի
համաթողնելուն անհնար էր կործանել։
Տանդէ՛ Պէտտրիկէի վրայ այս սէրն իմացած
ատենն՝ երկուքն ալ իննական տարու էին։
Պէտտրիկէ երեսուն տարու մեռաւ, եւ Տանդէ
գեո անոր ձեռք չէր զգացուցած։ Ինք անոր
մահուանը վրայ՝ սոյնափ մըն ալ եւ աւելի

ապրեցաւ, ամուսնացաւ, հալածուեցաւ, աք-
սորուեցաւ, վշտացաւ, տաքնապեցաւ,
եւ միշտ՝ մեռած Պէտտրիկէն սիրեց. եւ իր
բերթուածներն իր սիրոյն ճշմարտութեանը,
վաւերականութեանը, յարասնութեանն ու
մաքրութեանը անանկ վկայութիւն մը, անանկ
արձան մը եւ անանկ յիշատակարան մը ձգեց
իր ետեւէն, որ դարերն եղծանելիք չունին,
եւ սէր բուռած ատենը Պատիփայէի եւ Մինո-
տարոսի յարաբերութիւններն երեւակայող
մարդիկ ալ ժխտելու կարողութիւն չունին.
վասնի զի ասոնց կ'ըսուի թէ՛ Դուք ալ Անտո-
նիոս եղէք, կ'ըսուի ասոնքն որ զտեց, անոնց
շուսայտութեանն ու պաշտոնութեանն մէջ
ընկղմեցէք, եւ սթափած ատենն ի՞նչ Տանդէի
երկու տողը գրեցէք տեսնանք։»

Բայց վերջապէս մարդիկ սերնդեան համար
լծորդութեան կը դիմեն։ Աղէ՛կ, բայց ասոր
ամուսնութիւն կ'ըսուի։ Բելգանի ըսածին
պէս, — Ի՞նչ է ամուսնութիւն ասանց սիրոյ՝
ասանց սիրոյ մարդկային գուգաւորութեան
արդիւնք մարդիկէն խաշինք են», բնի է
թէ անբանութիւնն են այս ամուսնին ասանկ
չիմ գատերս։ Բայց ի՞նչ գիտես ասոնց Տան-
դէ եւ Պէտտրիկէ ըլլալին», պատասխանեց
ընկերը — Նախ, ըսաւ Առթիւս, կը ցանկամ
որ անանկ եղած ըլլան։ Երկուքն ալ անանկ չա-
մարելու ի՞նչ իրաւունք, եւ անանկ համարե-
լու ալ ի՞նչ արգելք ունիմ։ Դու, չէ՞ր պնդեր
որ ասոնք իրար հասցնողի գէմք ու դիրք
չունին։ Եւ ալ նոյն բանը կը հաստատուի ա-
սոնք իրար հասցուցած չեն արդէն եւ ասկէ
ետեւ ալ հատուցուելու նշան չեն տար կոր։
Աս չէ՛ր քու ու. ամբ ալ։ Բայց դու ալ կրնաս
նէ հաստատուի՛ր, ասոնք իմացականին մշակու-
թենէն եւ դատարարականէն զուրկ, անբա-
նից կարգը մնացած մարդոցմէ են, իրենց հա-
րուստ ըլլալը հագուստներնուն եւ գէմքեր-
նուն կ'երեւնայ կոր։ Հաստատե՛ որ մարդկու-
թիւնը, բարեբաւասութիւնը, մեծութիւնը
ուտելու, խմելու եւ անասնանալու դիւրու-
թիւնը համարող Դամականոցի հրեայ սեղան
նաւորներուն յփացած եւ փախուկ հարց գեղ-
ծաբարոյ որդիքն են ասոնք ալ։ Բայց աշու-
ններուն մէջ իրենց հոգւոյն ճաճանչները կը

ցողան կոր, Քեզի նոր մատուցելն մըն ալ հաղորդե՞մ : Ես աւիկայ Անտոնիայի վրայօք երազած ոտեններս խորհած եմ, ասոնց ալ պատշաճեցունելու չեմ գտկամակրու Ստեյպա-նուական մարմիններին իրենց հողուոյն գե-ղեցկութիւնները զուրկէն ցուցնող թափանցիկ մարմիններ են, որոնց բեկանիւր մարդ չու-զեր, Բայց աւա՞ղ, Անտոնիանս մեռաւ, սիրե-ցեա՛լդ ի՛նչ, եւ ասոնք ալ ահա կը հետանան կոր ։

Անտոնիայի անուէնէն մինչեւ այս վերջին բա-ռին արտասանու թեան վայրկեանը նշմարա-ծ էր, որ ընկերին աշուճները կը լինան կոր, ուստի խօսքը լինցածին պէս, Ասթիւ ու ձեռքը բռնեց մեղմով, իր շրթանցը տարաւ, եւ եր-կուքը մէկէն՝ խօսքին նիւթ եղող օտարա-կաններուն դաջած կողման հակառակ դին եր-թալով, ասոնք ասդիէն, միւսներն ալ անդիի կողմէն, Անդրիոյ վիքթորիայ թագուհւոյն դաստեանը պատճառաւ : Երբ խոժոժ ամբո-խին քաղմութեանը մէջ անյայտ եղան, եւ ես մէկ կողմէն տեսածներուս, միւս կողմէն լը-ւածներուս մտածութեան մէջ ընկզմած, մի-նակ մնացի հոն ։

Իայց, թագուհւոյն իմ գտնուած տեղս զա-լուն պատճառաւ, ամբարձր մեծ շարժման մէջ մտնալով, ամէն մարդ իւրը մղել սկսան, եւ ես ալ ի հարկէ մղելով, անշարժութիւնն ինծի ալ անհնար եղաւ եւ խոր մտածութենէ սթա-փեցայ, Նայեցայ որ մտածելու բան չունէի, ինչու որ այն օտարականներուն վիճակն ու համարականքն ինծի անդիտելի էր, եւ զիտեա-նա ալ հնար չկար, որովհետեւ առջեւ ալ բո-լորովին անտես եղած էին : Միայն թէ իրենց ազնուական կերպարանին վրայ համակրու-թիւն մը կը զգայի ներսի դիւս, Բայց այն երկու երիտասարդաց՝ անոնց վրայօք խօ-սածները յիշելով, Նայեցայ որ այն համակ-րութիւնը զիրենք առջէ կորսնցնելու վրայ պզտիկ թախծութեան մը փոխուելու սկսաւ, ուստի թագուհին անզամ մըն ալ մօտէն գի-տելէս ետեւ, ձգեցի զուրս ելայ հանդրաբա-նէն եւ ի յիշելէն աւելի մոռնալու փոյթ ընե-լով հեացայ գացի, մինչեւ իրիկուն ալ դրե-թէ ամէն բան մոռցայ ։

Վիքթորիա թագուհւոյն ամուսինն Ալկաբտ իշխանն առաջին անգամ հանդիսարանն այցե-լութեան դաջած տեսնը, լուսանկար պատկեր մը հաւնելով գնել էր : Պատկերը Բրուսիայի արուեստագէտն որ մը գործն էր, եւ նիւթը՝ յի-սուն հարիւրորդամէթը լայնու թեան վրայ՝ տասն հոգոյ մէկ գծի վրայ, յօրինուած խումբ մըն էր : Ալկաբտ իշխանն այս պատկերին մաք-րութեան ու մեծութեանը հաւնելուն՝ գնել էր, բայց լուսանկարիչներն անոր մաքրութեանը փոյթ չընելով, մեծութեան պատճառը գիտնա-լու կը հռչակին : Վասն զի ինչպէս մինչեւ հիմա, դեռ այն տեսն ալ, այնչափ տարա-ծութեան վրայ, մէկ ծայրէն մէկալը պատկեր ուրուագրելու համար կարողաբար յստակ լոյս տարածող եւ ճշգրտաբար ուրուագրող ապակի մը շինուած չկար : Մարդու պատկերի հաւա-րսելիք, վստիք, անշարժ առարկայնց, այ-սինքն շինուածներու կամ յիշանց եւ զայն-տաց եւ հով չեղած տեսնը՝ անտառներու եւ պարտիզաց տեսարաններ ընդօրինակելու մա-սին, անոր կրկնապատիկ մեծութիւնը տուող ապակի շինուած է : Լուսանկարիչները գիտէին որ այն զուգադրութեան անմիջեք մէջմէջ երկ-երկուք կամ զատ զատ շինելէ ետեւ դաս-աակին վրայ խորած էր, բայց ի՞նչ ըրեր էր որ զուգադրութեամբ հետքը ցնդեր, ու ամէնը մէկէն մէկ ապակիով մէկ տպի վրայ միանգամայն շինուածի պէս կը ցուցնէր կոր, այս հակառակու հետաքրքիր էին : Ուստի ա-րուեստագէտները արուեստին ծածուկ հնարիցը համար եւ ժողովուրդն ալ Ալկաբտ իշխանին անուամբ պատկերին ստացած համարաւն ձեռք-եալ, ամէն օր խուռն քաղմութեամբ այն պատկերը տեսնելու կը գրմէին ։

Ես ալ Հայաց մէջէն՝ լուսանկարին ծննդե-նէն մինչեւ ցայսօր արուեստին ամէն ճիւղե-րուն սկզբունն ու յատկազուրկեմունը հետե-ւած ըլլալուս : Ես ալ այն պատկերը տեսնելու զացած էի շատ անգամ, բայց միշտ զացած տեսններս ցերեկին պատահելով, ամբարձր յուզմանը մէջ ուշի ուշով վայրկեան մը հան-դարտաբար նկատելու պարապութիւնը չէի ունեցած : Ուստի առանց ձանձրութեան եւ պարապութեամբ դիտելու համար, առաւու մը

կանուխ , ամբոխը չխուժած , երթալն ազէկ համարելով , որ մը հանդիսարանին դուռները նոր քաղցած ժամանակին հոն գտնուեցայ ու շտապ պատկերին կեցած զահլիճը գացի ։ Պատկերին կողմը դարձած ատենսնայեցայ որ արդէն իմէն առաջ՝ իրայու թով եւ իրարու հետեւ՝ պատկերին առջին եօթը կին եւ այլ մարդ մը կեցած յոյս պարսպ կը հանէին , քայց մտածելով որ այն ութը հոգին ծլելով եւ շտապիկելով ու թսուճ պիտի բլլար , յանձն առի ութը հոգւոյ ետեւէ կարգի սպասելու ։ գացի ետեւնին կեցայ ։

Պաղղիացւոց հիւրասիրութեանը տեղեակ եղողներուն յայտնի է որ Փարսիդի մէջ հանդիսական տեղուանքը՝ Պաղղիացիք միշտ օտաւականաց մեծարանք եւ զերուծթին ընծայելով՝ իրենց նեղ եւ անոնց տեղ կ'ընեն , Ասիկա տասներմէկ տարիէ ի վեր անձին փորձովս գիտցած ըլլալուս , այն ատուին փեղոյքը օտաւանեան կարմիր գտակի փոխած էր , եւ ակընկալութիւնս այս պարագային պարսպ չեւաւ ։ Ջոկական ետին քանի մը վայրկեան կենալէ ետեւ , մանաւանդ մայրիկ մը իս ետին տեսնելով՝ Աղջիկ՝ կուտաւ իր մատաղքոյս զաւկին , բաւականէն աւելի տեսանք , ետ քայուէնք որ սա պարսին տեղ ըլլայ ։ եւ իսկոյն բացուեցան , տեղերնին բարեխորհու թեամբ ինծի շէնորհեցին ։ չոր շնորհակալութեան մը փոխարէն ։

Ի Պ. ՄԻՍԱԿԵԱՆ

(Շարունակելի)

ՕՍԱՐ ԽԱՅԵԱՄ

ՔԱՆԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄԱՍ ԻՐՈՒԹԻՒՆ

Ա

Չըյառնալու Օմար Իպն Իպրահիմ էլ Խալիֆայի կամ կարճ՝ Օմար Խալիֆայ , պարսիկ ատտեղապետ արքունի , մաթեմատիկոս , բնագէտ , փիլիսոփայ եւ բանաստեղծ . ծնած է իբր 1040ին , եւ մեռած իբր 1120ին ։ Աւելի հիշգ

թուականներ տալ անհնար է , աւանդալէպներ ելած պատատուած ըլլալով իր կեանքին շուրջը , ինչպէս բոլոր հոյակապ մեծանուն անձերու , մանաւանդ Արեւելքի ու այդ Պարսկութեան մէջ ։

Իր մշտնջալայն է նիշաբուր քաղաքը (այս պատմիչներէ յիշուած՝ Նիշապուր կոչուած) Խորասանի մէջ . որ պարսիկ բանաստեղծութեան մուսային ա՛յնքան նախախրական ատեղի ինչմանը եղած կը թուի՝ մշտնջալ ատուած ըլլալով տասնհակէ աւելի պարսիկ բանաստեղծներու , ինչպէս Ֆիրաուզի , Սաատի , Ֆիրաուստին Աթթար , Ճէլալիւտտին Ռումի , Ճամի , Հաթիֆի , եւն ։

Քիստ հաւանական է թէ Խալիֆայ մականունը որ արաբերէն կը նշանակէ վրան-պար , յետոյ շնորհուած գրչանուն մը չէ . այլ Օմարի օգնմին արհեստէն ծագում առած անուն մըն է (որուն կ'անկարկէ իր ԻԲ քառեակին մէջ) եւ Օմար պահած է այդ համատ մականունը փոխանակ աւելի շողշողուն մը ընտրելու . ուրիշ պարսիկ բանաստեղծներու նման , ինչպէս Ֆիրաուզի (որ օգտախալինս կը նշանակէ) , Սաատի (երբանիկ) , Էնվարի (լուսաւոր) , եւն ։ Իր երկրին մէջ անտովոր այս պարզութիւնն ու՛ն անկեղծութիւնը կը յաւանանք մարդը ու կ'արձակեն իրենց ցուցումը ամբողջ բանաստեղծութեանը վրայ , ինչպէս պիտի տեսնուի յետոյ ։

Այս մեծ ամբողջ երեսուսին հետ կարծես շեղանակաւոր արտատովոր մեծութեան մը հասած էր քաղաքականօրէն իր հայրենիքը՝ հիշդ այն ատենները , Սէլեուքեանները , 1037ին վերջապէս խլած Խորասանի ցանկացուած երկրէրը՝ Հնդկաստանի մեծածաւալ տարածութիւնով զբաղած ։ Ղազնէվի թագաւորներու ձեռքէն , խրախուսուել էին ձեռնարկելու Պարսկաստանի միացեալ մասին ալ նուաճումին , զոր զիրաքցուցեր էին Պուշխան ցեղէն (համեմատել Ռոյկան պարսիկ նախարարին անունին հետ՝ զոր Բիւզանդ բանակով Հայոց վրայ զրկուած կը պատմէ) իշխանապետ այլեւայլ ճիւղերու մէջ Պարսկաստանի բաժանումը եւ ասոնց անվերջ պատակաւոր մեծերը 1055ին Տողրուլ (մեր պատմութեան մէջ տիրապէտապէս Տողրիլ) անոնց բոլոր կալուածներուն տերահապէ յետոյ մտաւ Պաղատա ուր ինչպիսիք հռչակել տուաւ Սուլթան իր նորակերտ մեծածաւալ կայսրութեան , որուն մաս կը